

Profesijné charakteristiky osobnosti študentov učiteľstva

Professional personality characteristics of student teachers

Lenka Sokolová*, Elena Brozmanová, Silvia Harvanová, Zlatica Jursová
Zacharová, Miroslava Lemešová, Katarína Minarovičová

Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave

Abstrakt

Osobnostné predpoklady študentov učiteľstva pre výkon tejto náročnej profesie sú často diskutovanou témou. Cieľom tejto štúdie je zistiť úroveň profesijných charakteristík osobnosti študentov učiteľstva podľa Bochumského inventára. Dáta boli získané od 495 študentov učiteľstva z troch rôznych pedagogických fakúlt slovenských univerzít ($M_{vek} = 22,24$). Medzi súborom študentov učiteľstva a štandardizačnou vzorkou dotazníka ($N = 373$) sme zistili rozdiely najmä v dimenziách psychickej konštitúcie (emocionálna stabilita a odolnosť voči záťaži). Muži a ženy sa signifikantne líšia v dimenziách svedomitosť, rozhodnosť, schopnosť presadiť sa, emocionálna stabilita a sebavedomie. Medzi študentmi učiteľstva pre primárne a sekundárne vzdelávanie sú významné rozdiely len v dimenziách rozhodnosť a chuť pracovať v tíme. Výsledky ponúkajú priestor pre diskusiu o možnostiach rozvíjať profesijné charakteristiky osobnosti učiteľov už počas pregraduálneho štúdia.

Kľúčové slová: učitelia, študenti učiteľstva, profesijné charakteristiky, osobnosť, Bochumský inventár

Abstract

Problem: Personality dispositions of student teachers are often discussed as an import predictor of their effective teaching, classroom management, or coping with challenging school situations. The aim of this study is to investigate professional personality characteristics of student teachers using Bochum personality inventory and to discuss the results in comparison with general population results and in the context of teacher training.

Method: The data were obtained from 495 student teachers from three different faculties of education in Slovakia ($M_{age} = 22.24$; 11% of participants were male). They were enrolled in the teacher training for both primary and secondary education. The Bochum personality inventory is a self-report inventory consisting of 196 items divided into 14 dimensions (including: Achievement motivation, Power motivation, Leadership motivation, Conscientiousness, Flexibility, Action orientation, Social sensitivity, Relationship orientation, Sociability, Team orientation, Assertiveness, Emotional stability, Resilience, and

* Korešpondenčná autorka: Mgr. Lenka Sokolová, PhD., Katedra psychológie a patopsychológie, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Račianska 59, 813 34 Bratislava, Slovenská republika
Email: sokolova@fedu.uniba.sk

Self-confidence). In this sample the inventory achieved satisfactory internal consistency (Cronbach's alpha and McDonald's omega ranging from .60 to .85). As far as the data were normally distributed, Welch's t-test and Pearson correlations were used to analyse the data. *Results:* No significant differences were found between teacher students who chose teaching as their first choice and those who opted for teaching as a substitute choice. Between the groups of student teachers for primary and secondary education, the differences were significant in the dimension of Action orientation and Teamwork with small size effect. Significant differences were found also between male and female student teachers. Female student teachers scored higher in Conscientiousness and Action orientation. Male student teachers had significantly higher scores in Assertiveness, Emotional stability and Self-confidence. Compared to Slovak standardisation sample student teachers scored higher in Social Sensitivity ($d = .278$). Lower scores were found in Self-confidence ($d = .207$), Flexibility ($d = .230$), Emotional Stability ($d = .340$) and Resilience ($d = .472$).

Discussion and conclusion: The student teacher sample profiles differ from the Slovak standardization sample only with small size effect in five dimensions. The differences can be interpreted also in the context of sample specifications such as age and gender. As student teachers achieved lower scores in the area of psychological constitution, especially in the dimension of Resilience, further training possibilities are discussed. Another question is whether personality profiles based on professional characteristics can be used as a tool of teacher candidates' selection or as a tool for career counselling, mentoring and training management for student and novice teachers.

Keywords: teachers, student teachers, professional characteristics, personality, Bochum personality inventory

Úvod a teoretické východiská

Kvalita uchádzačov o učiteľské štúdium² a problematika ich výberu a prípravy sú často diskutovanou témou. Cieľom tejto štúdie je zamerať sa na analýzu osobnostného profilu profesijných charakteristík osobnosti študentov učiteľstva, zistiť, ktoré osobnostné dimenzie sú u tejto vzorky populácie dominantnejšie sýtené a porovnať ich s profilom vzorky bežnej populácie v štandardizačnom súbore nástroja. Štúdia vznikla ako súčasť výskumného projektu, v ktorom sa sústreďujeme na výskum osobnosti a profesijného videnia učiteľov a študentov učiteľstva vo vzťahu k riešeniu náročných situácií a nevhodného správania v škole.

Osobnosť učiteľa patrí k najdôležitejším a najkomplexnejším premenným v edukačnom procese (Gönz, 2017). Už v polovici minulého storočia sa zdôrazňovala potreba skúmať osobnosť učiteľov a osobnostné premenné brať do úvahy pri výbere uchádzačov o učiteľskú profesiu (pozri napr. Symonds, 1947). Aj v súčasnosti je cieľom mnohých výskumov zistiť, ktoré osobnostné charakteristiky sú predpokladom pre úspešnosť, efektivitu a spokojnosť v učiteľskej profesii, resp. aké osobnostné charakteristiky sú typické pre rôzne učiteľské špecializácie (napr. Genc, Pekić, & Genc, 2014; Gönz, 2017; Klassen & Tze, 2014; Rushton, Morgan, & Richard, 2007). Vychádza sa z predpokladu, že efektívni a úspešní učelia sa od ostatných nelíšia len svojimi didaktickými kompetenciami, ale aj profilom osobnostných charakteristík

² V texte ďalej používame pojem „učiteľ/učiteľka“ na označenie učiteľov aj učiteľiek napriek tomu, že vo výskumnej vzorke aj v učiteľskej praxi prevládajú ženy.

(Ripski, LoCasale-Crouch, & Decker, 2011). Gönz (2017) výskumné štúdie osobnosti učiteľov rozdeľuje na štúdie zamerané na a) typológie učiteľskej osobnosti, b) žiadúce resp. nežiadúce osobnostné charakteristiky, c) vplyv správania učiteľa na správanie a výkony detí, d) osobnosť a identitu učiteľa v kontexte súčasných psychologických teórií osobnosti.

Rushton, Morgan a Richard (2007) analyzovali osobnostné profily efektívnych učiteľov, ktorí získali pozitívne externé hodnotenia a boli zaradení do skupiny efektívnych učiteľov. Ich profil podľa MBTI (Myers-Briggs Type Indicator) zodpovedal najmä typu ENFP (extravertný intuitívny typ vnímajúci s prevahou cítenia) a ENFJ (extravertný intuitívny typ usudzujúci s prevahou cítenia), tieto typy zahŕňajú vlastnosti ako je extraverezia, inovatívnosť a flexibilita, citlivosť k druhým, vnímavosť a rozhodnosť. Okrem MBTI sa najčastejšie pri analýzach učiteľskej osobnosti uplatňuje model osobnosti Big Five (McCrae & John, 1992). Vysoké skóre extravenzie a svedomitosti a nízka miera neuroticizmu sa spájajú s osobnosťou efektívneho učiteľa (Genc et al., 2014), ale tiež s vyššou mierou subjektívnej pohody učiteľov (Janovská & Orosová, 2015). Thornton, Peltier a Hill (2005) uvádzajú, že osobnostné premenné zohrávajú významnú úlohu aj pri predčasných odchodoch začínajúcich učiteľov z profesie. S ohľadom na mieru stresu v učiteľskom povolání, sú podľa týchto autorov predčasné odchody v učiteľstve častejšie, ako v iných profesiách. Protektívnym faktorom v tomto prípade môže byť vyššie skóre nielen v oblasti extravenzie a sociálnych kompetencií, ale aj v oblasti emočnej stability a odolnosti voči záťaži.

Cieľom nášho výskumu je zistiť úroveň profesijných charakteristík osobnosti študentov učiteľstva podľa Bochumského inventára profesijných charakteristík osobnosti, ktorý je určený na diagnostiku pracovných charakteristík, osobnostných predpokladov, ktoré sú rozhodujúce pre úspech v zamestnaní. Táto metóda nevychádza z konkrétnej teórie osobnosti. Konštrukcia nástroja vyplývala skôr z požiadaviek pracovno-psychologickej a poradenskej praxe. Niektoré dimenzie možno prepojiť so súvisiacimi psychologickými konštruktami, napr. s osobnostným modelom Big Five (Kuba, 2014a), iné nemajú oporu v etablovaných psychologických teóriách a vychádzajú z potrieb praxe (Kuba, 2014b). Bližšie charakteristiky jednotlivých dimenzií uvádzame v Tabuľke 1. Najmä v nemecky hovoriacich krajinách sa inventár používa práve v poradenstve a vo výskumoch zameraných na analýzu profesijných charakteristík osobnosti učiteľa a na zisťovanie dispozícií k výkonu učiteľskej profesie (napr. Frey, 2006; Greimel-Fuhrmann & Schwarzl, 2009; Mücke et al., 2006). Jedným z dôvodov je skutočnosť, že nástroj mapuje také charakteristiky osobnosti ako napr. flexibilita, citlivosť na iných ľuďoch, schopnosť nadväzovať kontakty, spoločenskosť, emočná stabilita, odolnosť voči záťaži a primerané seba-vedomie, ktoré patria medzi vlastnosti, ktorými má disponovať efektívny učiteľ (Juklová, 2013; Vašutová, 2004).

Metóda

Bochumský inventár profesijných charakteristík osobnosti

Bochumský inventár profesijných charakteristík osobnosti BIP (Hossiep, Paschen, & Džuka, 2007) obsahuje 196 sebahodnotiacich škálových položiek rozdelených do štyroch kategórií profesijných predpokladov a 14 dimenzií: 1) *pracovné zameranie*: motív podávať výkon, iniciatívnosť, motív viesť iných, 2) *pracovné správanie*: svedomitosť, flexibilita, rozhodnosť,

3) *sociálne kompetencie*: vnímavosť/citlivosť na iných ľuďoch, schopnosť nadväzovať a udržiavať kontakty, spoločnosť/družnosť, chuť pracovať v tíme, schopnosť presadiť sa, 4) *psychická konštitúcia*: emocionálna stabilita, odolnosť voči záťaži, sebavedomie. Inventár bol preložený a štandardizovaný vo viacerých krajinách (Hogfere, 2016). Českú verziu spracovali Hoskocová a Vybíralová (2003, 2011) a normy vytvorili na základe dvoch štandardizačných vzoriek: N = 205 a N = 1053. V tejto štúdii pracujeme so slovenskou verziou nástroja, ktorú preložil a štandardizoval Džuka (Hossiep et al., 2007). Štandardizačnú vzorku tvorilo 373 respondentov.

Tabuľka 1: Oblasti a dimenzie Bochumského inventára (sprac. podľa Hossiep et al., 2007, s. 15-17)

Oblasť	Dimenzia	Základná charakteristika a súvisiace psychologické konštrukty
Pracovné zameranie	Motív podávať výkon (MVy)	Pripravenosť podať výkon, mať na seba vysoké nároky a ochota vynaložiť úsilie. Dimenzia vychádza z konceptu motívu výkonu, vysoká miera tohto motívu je impulzom vynaložiť úsilie kvôli výkonu.
	Iniciatívnosť (Ini)	Pohotovosť byť aktívny, konať podľa seba a ovplyvňovať dianie okolo seba. Čiastočne sa prekrýva s konceptom motívu moci, v dotazníku BIP táto dimenzia predstavuje vplyv osoby na procesy.
	Motív viesť iných (MVe)	Pohotovosť viesť, riadiť a ovplyvňovať druhých ľudí. Zodpovedá čiastočne konceptu motívu moci, v dotazníku BIP táto dimenzia predstavuje priamy sociálny vplyv.
Pracovné správanie	Svedomitosť (Sve)	Vysoká spoľahlivosť, zameranosť na detaily, dôkladnosť a precíznosť. Čiastočne zodpovedá faktoru Svedomitosť podľa Big Five (McCrae & John, 1992).
	Flexibilita (Flex)	Schopnosť prispôbovať sa novým a nepredvídaným situáciám. Čiastočne sa prekrýva s konštruktom Otvorenosť voči novým skúsenostiam podľa Big Five (McCrae & John, 1992), v dotazníku BIP sa dimenzia zameriava na pracovnú flexibilitu.
	Rozhodnosť/schopnosť rýchlo realizovať svoje zámyery (Roz)	Schopnosť rýchlo realizovať vlastné rozhodnutia, obrana vlastných rozhodnutí. Zodpovedá v značnej miere konštruktu Orientácia na konanie po rozhodnutí, ktorý môže mať vlastnosti osobnostnej črty alebo stavu.
Sociálne kompetencie	Vnímanosť/citlivosť na iných ľuďoch (Vni)	Cit pre signály v sociálnych situáciách, schopnosť interpretovať správanie druhých. Táto dimenzia nemá oporu v žiadnom psychologickom konštrukte, prekrýva sa čiastočne s empatiou (na úrovni schopnosti vcítiť sa, nie však schopnosti prispôbovať svoje správanie).
	Schopnosť nadväzovať a udržiavať kontakty (SK)	Schopnosť a ochota nadväzovať kontakty so známymi aj neznámymi ľuďmi, budovanie pracovnej aj súkromnej siete kontaktov. Čiastočne sa prekrýva s konštruktom Extraverzia (podľa Big Five alebo Eysenckovho modelu osobnosti) s dôrazom na aspekty vytvárania medziľudských vzťahov).
	Spoločnosť/družnosť (Spo)	Úsilie o budovanie dobrých vzťahov s inými ľuďmi, priateľnosť, preferovanie harmónie vo vzťahoch. Dimenzia je podobná konštruktu Prívetivosť podľa modelu Big Five (McCrae & John, 1992), zachytáva priateľský a ohľaduplný prístup v medziľudských vzťahoch, snahu vyhnúť sa konfliktom a napätiu.

	Chuť pracovať v tíme (CHT)	Pripisovanie vysokej hodnoty tímovej práci, kooperácii, podpora tímových procesov. Táto dimenzia nemá oporu v žiadnom psychologickom konštrukte, je odvodená z bežného používania slova „tím“ a meria ochotu podriaďiť svoje záujmy spolupráci v tíme.
	Schopnosť presadiť sa (SP)	Tendencia k dominancii v sociálnych situáciách, pohotovosť vstupovať do konfliktov, sledovanie vlastných cieľov. Dimenzia má vzťah ku konštruktu Motív moci v zmysle pripravenosti dominovať v sociálnych situáciách a realizovať vlastné predstavy.
Psychická konštitúcia	Emocionálna stabilita (ES)	Vyrovnané a pokojné reagovanie, schopnosť kontrolovať svoje emočné reakcie. Dimenzia zodpovedá konceptu Neuroticizmus z modelu Big Five alebo Eysenckovho modelu osobnosti, škála meria dispozíciu k vyrovnanému citovému reagovaniu.
	Odolnosť voči záťaži (OZ)	Hodnotenie vlastnej osoby ako fyzicky a psychicky odolnej, nevyhýbanie sa záťaži. Táto dimenzia nemá oporu v žiadnom psychologickom konštrukte, meria sebahodnotenie v oblasti schopnosti odolávať záťaži.
	Sebavedomie (Seb)	Emočná nezávislosť na mienke druhých, vysoká miera dôvery vo vlastné schopnosti. V dotazníku BIP táto dimenzia meria pohotovosť otvorene obhajovať vlastné predstavy o sebe aj vtedy, keď to u druhých vyvolá odmietanie.

Výskumný súbor

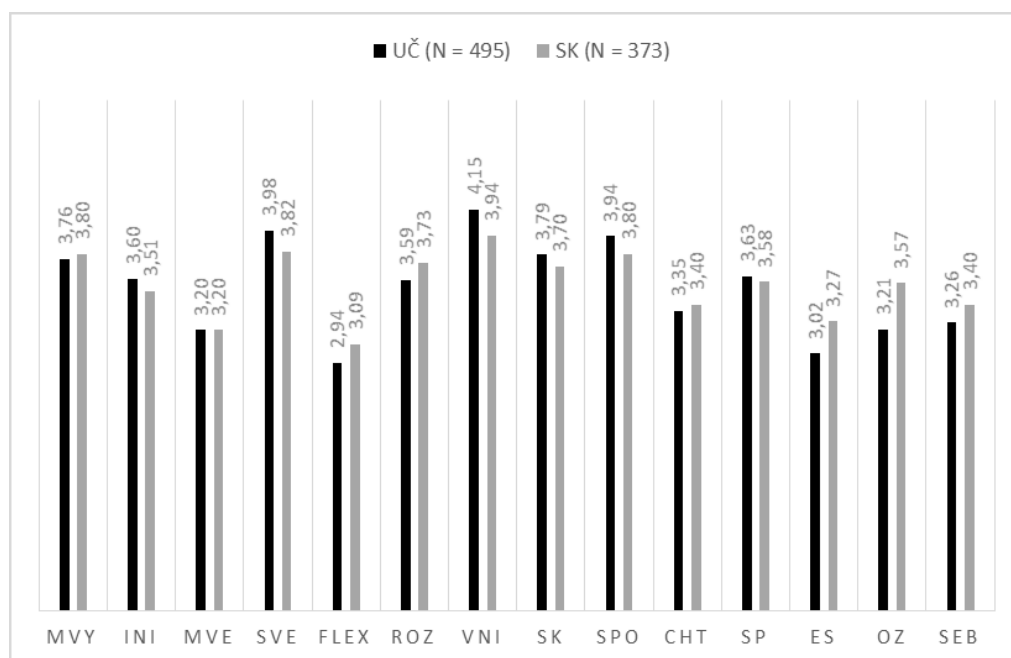
Bochumský inventár bol administrovaný elektronicky študentom učiteľstva v dennej forme štúdia, z troch pedagogických fakúlt slovenských univerzít (Univerzita Komenského v Bratislave, Trnavská univerzita a Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici). Po vyradení neúplných dotazníkov výskumnú vzorku tvorí 495 probandov. Ich vek sa pohybuje v rozpätí od 18 do 36 rokov ($M = 22,24$, $SD = 2,50$). Muži predstavujú 11 % vzorky ($n = 52$), čo približne zodpovedá rozloženiu učiteľskej populácie na Slovensku, nakoľko na základných školách v SR aktuálne pôsobí 14 % mužov (Centrum vedeckých a technických informácií SR, 2018). 148 (30 %) probandov študovalo v čase zberu dát učiteľstvo pre predprimárne a primárne vzdelávanie (t. j. špecializáciu pre výučbu v materských školách a na prvom stupni základnej školy) a 347 (70 %) študovalo učiteľstvo pre sekundárne vzdelávanie (t. j. jedno alebo dvojpredmetovú učiteľskú aprobáciu pre 2. stupeň základných škôl alebo stredné školy). Aprobácie pre sekundárne vzdelávanie pokrývali celú škálu bežných predmetov na tomto stupni vzdelávania: spoločensko-vedné predmety (história, výchova k občianstvu, pedagogika a psychológia), slovenský jazyk, cudzie jazyky, umelecko-výchovné predmety (etická, telesná, výtvarná a hudobná výchova) a prírodovedné predmety (biológia, chémia, geografia a matematika), väčšina participantov mala v aprobačnej kombinácii aspoň jeden spoločensko-vedný, resp. výchovný predmet. 62 % študentov si štúdium učiteľstva zvolilo ako svoju prvú voľbu vysokoškolského štúdia a pre 38 % z nich bolo učiteľstvo náhradnou alebo núdzovou voľbou, t. j. nastúpili na štúdium učiteľstva, pretože neuspeli v prijímacom konaní alebo štúdiu iného, neučiteľského študijného odboru. Štúdium učiteľstva ako náhradná voľba je častejšie v skupine študentov učiteľstva predmetov pre nižšie a vyššie sekundárne vzdelávanie (47 % študentov). Študentky učiteľstva pre materské školy a prvý stupeň základných škôl sa častejšie vyjadrovali, že učiteľské štúdium bolo ich prvou voľbou (77 % študentiek). Študenti boli k účasti vo výskume oslovení v rámci spoločných kurzov psychológie, účasť bola dobrovoľná a anonymná.

Výsledky

Deskriptívna štatistika a vnútorná konzistencia dimenzií BIP

Pre účely deskriptívneho porovnania boli použité priemerné hodnoty jednotlivých škál, kde maximálne možné skóre je 6 a minimálne možné skóre je 1. Normalitu rozloženia dát v jednotlivých dimenziách sme zisťovali pomocou Kolmogorov-Smirnovho testu, ktorý potvrdil normálne rozloženie. Priemerné skóre v jednotlivých dimenziách sme porovnali s výsledkami slovenskej štandardizačnej vzorky (Obr. 1, Tabuľka 2) a následne sme porovnali výsledky medzi skupinami podľa študijnej špecializácie (Tabuľka 4) a podľa pohlavia (Tabuľka 5).

Obrázek 1: Porovnanie výsledkov študentov učiteľstva (UČ) s výsledkami slovenskej štandardizačnej vzorky (SK) (podľa Hossiep et al., 2007)



Výsvetlivky: Mvy – motív podávať výkon, Ini – iniciatívnosť, Mve – motív viesť iných, Sve – svedomitosť, Flex – flexibilita, Roz – rozhodnosť, Vni – vnímavosť, citlivosť na iných, SK – schopnosť nadväzovať kontakty, Spo – spoločenskosť, Cht – chuť pracovať v tíme, Sp – schopnosť presadiť sa, Es – emocionálna stabilita, Oz – odolnosť voči záťaži, Seb – sebavedomie

Vnútorná konzistencia dimenzií BIP vo vzorke študentov učiteľstva je porovnateľná s vnútornou konzistenciou v slovenskej štandardizačnej vzorke. Najnižšiu hodnotu sme zaznamenali v dimenzii Iniciatívnosť - Ini ($\alpha = 0,58$; $\omega = 0,60$) zhodne so slovenskou štandardizačnou vzorkou. V ostatných dimenziách sa hodnoty Cronbachovho alfa a McDonalldovho omega pohybujú v rozpätí od 0,71 (Vnímanosť/citlivosť na iných ľuďoch – Vni) do 0,85 (Emocionálna stabilita – ES a Odolnosť voči záťaži – OZ). Priemerné skóre škál dosahujú hodnoty od 2,94 v dimenzii Flexibilita (Flex) do 4,14 v dimenzii Vnímanosť/citlivosť na iných ľuďoch (Vni). Rozdiely medzi vzorkou študentov učiteľstva a výsledkami bežnej populácie (Hossiep et al., 2007) s ní-

kou silou účinku (angl. effect size) v rozpätí $0,20 \leq d \leq 0,49$ (Cohen, 1988) sme zaznamenali v dimenziách Flexibilita (Flex), Vnímavosť (Vni), Emocionálna stabilita (ES), Sebavedomie (Seb) a Odolnosť voči záťaži (OZ), kde sa hodnota Cohenovho d približuje hranici strednej sily účinku (Tabuľka 2).

Tabuľka 2: Deskriptívna štatistika dimenzií BIP

	Pol.	min		max		M		SD		vnútorná konzistencia			d
		UČ	SK	UČ	SK	UČ	SK	UČ	SK	α – UČ.	α – SK	ω – UČ	
Mvy	14	1.29	1.36	5.43	5.71	3.76	3.80	.62	.81	.72	.70	.73	.057
Ini	12	2.17	1.42	5.75	5.67	3.61	3.51	.55	.66	.58	.58	.60	.167
Mve	15	1.27	1.20	5.53	5.60	3.20	3.20	.65	.84	.78	.82	.78	.000
Sve	14	1.93	1.43	5.93	5.79	3.97	3.82	.74	.84	.81	.80	.82	.178
Flex	14	1.07	1.00	4.93	4.39	2.94	3.09	.57	.75	.72	.75	.73	.230
Roz	14	1.50	1.36	5.86	6.00	3.58	3.73	.76	.84	.82	.80	.83	.189
Vní	12	2.08	1.42	5.67	5.92	4.14	3.94	.60	.85	.71	.80	.71	.278
SK	16	1.13	1.63	6.00	5.56	3.79	3.70	.78	.83	.84	.83	.85	.112
Spo	15	2.27	1.33	5.60	5.53	3.93	3.80	.57	.81	.72	.80	.72	.190
CHT	13	1.23	1.23	5.62	5.31	3.35	3.40	.72	.75	.80	.73	.81	.068
SP	12	1.83	1.25	5.58	5.67	3.62	3.58	.68	.82	.77	.80	.78	.054
ES	16	1.00	1.06	5.44	5.76	3.00	3.27	.75	.85	.85	.84	.85	.340
OZ	13	1.23	1.38	5.62	5.69	3.19	3.57	.81	.80	.85	.77	.85	.472
SEB	16	1.44	1.31	5.63	5.81	3.25	3.40	.69	.77	.80	.79	.80	.207

Výsvetlivky: Pol. = počet položiek v škále, UČ = vzorka študentov učiteľstva ($N = 495$), SK = slovenská štandardizačná vzorka (Hossiep et al., 2007; $N = 373$), min = najnižšia priemerná hodnota škály, max = najvyššia priemerná hodnota škály.

Mvy – motív podávať výkon, Ini – iniciatívnosť, Mve – motív viesť iných, Sve – svedomitosť, Flex – flexibilita, Roz – rozhodnosť, Vni – vnímavosť, citlivosť na iných, SK – schopnosť nadväzovať kontakty, Spo – spoločenskosť, CHT – chuť pracovať v tíme, SP – schopnosť presadiť sa, ES – emocionálna stabilita, OZ – odolnosť voči záťaži, Seb – sebavedomie

Korelačná matica dimenzií BIP ilustruje súvislosti medzi jednotlivými dimenziami. V Tabuľke 3 uvádzame vzájomné korelácie všetkých dimenzií BIP, zvýraznené korelácie sú vyššie ako 0,4, v sivých poliach sú korelácie medzi dimenziami zaradenými do spoločnej oblasti profesijných charakteristík. Najtesnejšie korelačné vzťahy pozorujeme medzi dimenziami, ktoré tvoria spoločnú oblasť *Psychická konštitúcia* a dimenziami, ktoré sú súčasťou oblasti *Pracovné zameranie*. Emočná stabilita (ES), Odolnosť voči záťaži (OZ) a Sebavedomie (Seb) sú v tesnom signifikantnom vzťahu aj s dimenziou Flexibilita (Flex) a Schopnosť nadväzovať kontakty (SK). *Psychická konštitúcia* predstavuje relatívne stabilné charakteristiky, ktoré sú v tesnom vzťahu s ďalšími dimenziami osobnosti. Významný korelačný vzťah nachádzame aj medzi Schopnosťou presadiť sa (SP) a dimenziami v oblasti *Pracovné správanie* (Motív podávať výkon – Mvy, Iniciatívnosť – Ini a Motív viesť iných – Mve).

Tabuľka 3: Korelačná matica dimenzií BIP

	Mvy	Ini	Mve	Sve	Flex	Roz	Vni	SK	Spo	CHT	SP	ES	OZ	Seb
Mvy	1													
Ini	,501**	1												
Mve	,335**	,442**	1											
Sve	,451**	,297**	,145**	1										
Flex	,230**	,267**	,355**	-,217**	1									
Roz	,328**	,273**	,280**	,572**	,159**	1								
Vni	,202**	,139**	,180**	,228**	,182**	,382**	1							
SK	,225**	,306**	,492**	,082	,391**	,305**	,443**	1						
Spo	-,138**	-,281**	-,188**	,035	,020	,175**	,453**	,236**	1					
CHT	-,182**	-,109**	,145**	-,166**	,216**	,037	,151**	,383**	,325**	1				
SP	,373**	,535**	,642**	,211**	,326**	,341**	,249**	,484**	-,270**	-,004	1			
ES	,039	,035	,214**	-,105*	,448**	,321**	,256**	,409**	,208**	,152**	,289**	1		
OZ	,388**	,276**	,299**	,284**	,465**	,560**	,363**	,369**	,189**	,030	,360**	,618**	1	
Seb	,193**	,327**	,513**	,052	,493**	,396**	,303**	,587**	,034	,184**	,564**	,670**	,570**	1

Vysvetlivky: Mvy – motív podávať výkon, Ini – iniciatívnosť, Mve – motív viesť iných, Sve – svedomitosť, Flex – flexibilita, Roz – rozhodnosť, Vni – vnímavosť, citlivosť na iných, SK – schopnosť nadväzovať kontakty, Spo – spoločnosť, CHT – chuť pracovať v tíme, SP – schopnosť presadiť sa, ES – emocionálna stabilita, OZ – odolnosť voči záťaži, Seb – sebavedomie

Rozdiely v profesijných charakteristikách u študentov učiteľstva

V ďalšej štatistickej analýze sme porovnávali v rámci súboru študentov, ktorí si vybrali štúdium učiteľstva ako svoju prvú voľbu a tými, ktorí sa pre štúdium učiteľstva rozhodli po neúspešnom prijímacom konaní, resp. štúdiu iného odboru. Medzi týmito dvoma skupinami sme v žiadnej zo sledovaných dimenzií nezistili štatisticky významný rozdiel.

Skóre v jednotlivých dimenziách BIP sme ďalej porovnávali medzi skupinou študentiek učiteľstva pre materské školy a prvý stupeň základných škôl (predprimárne a primárne vzdelávanie, $n = 148$) a skupinou študentov učiteľstva predmetov na druhom stupni základných škôl a na stredných školách (sekundárne vzdelávanie, $n = 347$). Keďže rozsah týchto súborov nie je rovnaký, použili sme pre porovnanie Welchovu verziu Studentovho t-testu. Signifikantný rozdiel sme zistili v dimenziách rozhodnosť ($t = 5,77$; $p = 0,017$; $d = 0,223$) a chuť pracovať v tíme ($t = 4,47$; $p = 0,035$; $d = 0,196$), pričom vyššie skóre v oboch prípadoch dosahujú študentky učiteľstva pre predprimárne/primárne vzdelávanie (Tabuľka 4).

Tabuľka 4: Porovnanie študentov učiteľstva podľa študijného zamerania

Dimenzia	zameranie štúdia	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>Welch</i>	<i>Sig.</i>	<i>d</i>
Rozhodnosť (Roz)	(pred)primárne	148	3.70	.69	2.97	.085	5.77	.017	.223
	sekundárne	347	3.53	.79					
Chuť pracovať v tíme (CHT)	(pred)primárne	148	3.45	.70	1.30	.256	4.47	.035	.196
	sekundárne	347	3.31	.72					

Vysvetlivky: Uvádame len dimenzie, v ktorých bol zistený signifikantný rozdiel medzi skupinami.

Z porovnania skóre v jednotlivých dimenziách BIP medzi mužmi ($n = 52$) a ženami ($n = 443$) vyplýva, že sa študenti od študentiek významne líšia v piatich osobnostných dimenziách. Aj v tomto prípade sme z dôvodu nerovnomernej veľkosti skupín použili Welchovu verziu Studentovho t -testu. Signifikantný rozdiel v prospech žien sme zistili v dimenziách svedomitosť ($t = 12,75$; $p = 0,001$; $d = 0,491$) a rozhodnosť ($t = 4,78$; $p = 0,032$; $d = 0,290$). Muži významne vyššie skórovali v troch dimenziách (Tabuľka 5): schopnosť presadiť sa ($t = 5,43$; $p = 0,022$; $d = 0,268$), emocionálna stabilita ($t = 18,84$; $p < 0,001$; $d = 0,610$) a sebavedomie ($t = 13,14$; $p = 0,001$; $d = 0,423$).

Tabuľka 5: Porovnanie profesijných charakteristík osobnosti podľa pohlavia

		<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>Sig.</i>	<i>Welch</i>	<i>Sig.</i>	<i>d</i>																																																		
Svedomitosť (Sve)	muži	52	3.65	.67	2.20	.139	12.75	.001	.491																																																		
	ženy	443	4.01	.74						Rozhodnosť (Roz)	muži	52	3.39	.66	3.49	.062	4.78	.032	.290	ženy	443	3.61	.77	Schopnosť presadiť sa (SP)	muži	52	3.78	.48	8.72	.003	5.43	.022	.268	ženy	443	3.60	.69	Emocionálna stabilita (ES)	muži	52	3.41	.72	1.13	.288	18.84	.000	.610	ženy	443	2.96	.74	Sebavedomie (Seb)	muži	52	3.51	.54	4.79	.029	13.14
Rozhodnosť (Roz)	muži	52	3.39	.66	3.49	.062	4.78	.032	.290																																																		
	ženy	443	3.61	.77						Schopnosť presadiť sa (SP)	muži	52	3.78	.48	8.72	.003	5.43	.022	.268	ženy	443	3.60	.69	Emocionálna stabilita (ES)	muži	52	3.41	.72	1.13	.288	18.84	.000	.610	ženy	443	2.96	.74	Sebavedomie (Seb)	muži	52	3.51	.54	4.79	.029	13.14	.001	.423	ženy	443	3.22	.70								
Schopnosť presadiť sa (SP)	muži	52	3.78	.48	8.72	.003	5.43	.022	.268																																																		
	ženy	443	3.60	.69						Emocionálna stabilita (ES)	muži	52	3.41	.72	1.13	.288	18.84	.000	.610	ženy	443	2.96	.74	Sebavedomie (Seb)	muži	52	3.51	.54	4.79	.029	13.14	.001	.423	ženy	443	3.22	.70																						
Emocionálna stabilita (ES)	muži	52	3.41	.72	1.13	.288	18.84	.000	.610																																																		
	ženy	443	2.96	.74						Sebavedomie (Seb)	muži	52	3.51	.54	4.79	.029	13.14	.001	.423	ženy	443	3.22	.70																																				
Sebavedomie (Seb)	muži	52	3.51	.54	4.79	.029	13.14	.001	.423																																																		
	ženy	443	3.22	.70																																																							

Výsvetlivky: Uvádžame len dimenzie, v ktorých bol zistený signifikantný rozdiel medzi skupinami.

Diskusia

Cieľom tejto štúdie bolo zistiť úroveň profesijných charakteristík osobnosti u študentov učiteľstva podľa BIP, ktorý zahŕňa dimenzie dôležité pre úspešné vykonávanie učiteľského povolania, a ktoré súčasne iné osobnostné dotazníky nezahŕňajú. Nástroj vykazuje v súbore študentov učiteľstva úroveň vnútornej konzistencie škál porovnateľnú s výsledkami v slovenskej štandardizačnej vzorke (Hossiep et al., 2007). Študenti učiteľstva dosahujú v jednotlivých škálach BIP skóre, ktoré sa výrazne nelíšia od priemerných skóre všeobecnej populácie (Hossiep et al., 2007). Vyššie skóre v oblasti sociálnych kompetencií môže súvisieť aj s nerovnomerným rozložením vzorky z hľadiska pohlavia. Vyššiu citlivosť k vnímaniu iných a empatiu pripisujú psychológovia častejšie ženám ako mužom (napr. Baron-Cohen, 2002), vyššie skóre v dimenziách motív podávať výkon a motív viesť iných, naopak očakávajú skôr u mužov ako u žien (napr. Schuh et al., 2012). Rozdiely v oblasti psychickej konštitúcie (emocionálna stabilita, odolnosť voči záťaži a sebavedomie) možno pripisovať aj vekovému rozloženiu študentskej vzorky, ktorá spadá do obdobia adolescencie, resp. vynárajúcej sa dospelosti (Arnett, 2000; Somerville, 2013) a môže vykazovať známky zvýšenej vývinovo-podmienenej emočnej lability. Najvyšší rozdiel ($d = 0,472$) evidujeme v dimenzii odolnosť voči záťaži, čo je oblasť, ktorú vnímame ako jednu z kľúčových práve v období tranzitu do praxe, ktorý je spojený so zvýšenou pracovnou záťažou a profesijným stresom učiteľov (Arnup & Bowles, 2016).

Napriek predchádzajúcim zisteniam o rozdieloch v osobnostných a profesijných charakteristikách medzi učiteľmi pre primárne a sekundárne vzdelávanie (napr. Cirtautienė, 2016), sa v našej vzorke potvrdil rozdiel len v dimenziách chuť pracovať v tíme a rozhodnosť, pričom študentky učiteľstva pre predprimárne a primárne vzdelávanie dosiahli v tejto dimenzii signifikantne vyššie skóre. Osoby s vyšším skóre v tejto dimenzii sa rýchlo a cielene dokážu zamerať na svoje úlohy, zameriavajú pozornosť na relevantné aspekty situácie (Hossiep et al., 2007), čo môže byť predpokladom pre riešenie rôznych náročných situácií v školskej triede. V ostatných dimenziách neboli rozdiely štatisticky významné. Možno predpokladať, že sa tieto rozdiely prehlbujú pri porovnaní učiteľov v praxi, pretože zo študentov učiteľstva nastupuje do profesie len časť (Horvath, Goodell, & Kosteaş, 2018; Kyriacou & Kunc, 2007). Výraznejšie rozdiely evidujeme medzi študentmi a študentkami učiteľstva. Kým študentky sa charakterizujú ako svedomitejšie a rozhodnejšie ako muži, študenti dosahujú vyššie skóre v dimenziách schopnosť presadiť sa, emocionálna stabilita a sebavedomie. Tieto charakteristiky sa môžu prejaviť aj v zvládaní disciplíny a interpersonálnych vzťahoch učiteľov.

Osobnostné premenné môžu byť aj prediktorom motivácie k štúdiu učiteľstva. Najmä vyššia miera extravenzie a prívetivosti (podľa Big Five, McCrae & John, 1992) predikujú vnútornú motiváciu a spokojnosť s voľbou učiteľského štúdia (Jugović, Marušić, Ivanec, & Vidović Vizek, 2012). Pri porovnaní študentov, ktorí si učiteľstvo zvolili ako svoju prvú voľbu a tými, pre ktorých bolo štúdium učiteľstva náhradným riešením, sme však nezistili signifikantné rozdiely v žiadnej zo sledovaných dimenzií. Predpokladáme, že ak sa študenti uchádzali o príbuzný odbor (napr. pomáhajúce profesie), možno očakávať podobný profil profesijných charakteristík, najmä v oblasti sociálnych kompetencií. Túto skutočnosť sme však nezistovali. Vo všeobecnosti dosahujú probandi v dimenziách schopnosť nadväzovať kontakty a spoločnosť, ktoré sa čiastočne prekrývajú s konštruktami extravenzie a prívetivosti podľa Big Five (McCrae & John, 1992), vyššie skóre. Nízke skóre v týchto dimenziách môže byť naopak prediktorom nižšej motivácie k výkonu učiteľskej profesie.

Študenti učiteľstva v našej vzorke dosahujú primerané skóre v dimenziách sociálnych kompetencií (vnímavosť/citlivosť na druhých ľudí, spoločnosť či schopnosť nadväzovať kontakty) aj v dimenzii svedomitosť, čo možno považovať za predpoklad budovania pozitívnych vzťahov so žiakmi a rozvoja pozitívnej učebnej klímy v triede. Nižšie skóre v porovnaní so slovenskou štandardizačnou vzorkou (Hossiep et al., 2007) dosahujú v dimenzii flexibilita a v oblasti psychickej konštitúcie (emočná stabilita a odolnosť voči záťaži). Predpokladáme, že nízke skóre v týchto dimenziách môže byť prediktorom nižšej efektivity v oblasti riadenia školskej triedy, vnímania a riešenia náročných situácií a nevhodného správania, ale aj nižšej pracovnej pohody a spokojnosti (Janovská & Orosová, 2015; Popelková, Šišková, & Zafková, 2010) a zvýšeného rizika syndrómu vyhorenia (Kokkinos, 2007), resp. predčasného odchodu z profesie (Thornton et al., 2005).

Okrem prediktívneho potenciálu osobnostných profilov študentov učiteľstva možno diskutovať aj o možnostiach a limitoch rozvoja niektorých profesijných charakteristík osobnosti počas štúdia, resp. kontinuálneho vzdelávania. Osobnostný profil uchádzača o štúdium učiteľstva resp. učiteľské povolanie možno použiť ako podklad pre kariérové poradenstvo, mentoring, ale aj ako nástroj plánovania profesijného rozvoja a voľby tréningových programov. Corcoran a O'Flaherty (2016) uvádzajú, že osobnostný profil podľa Big Five (McCrae & John, 1992) sa u študentov učiteľstva počas trojročného štúdia signifikantne nezmenil. V oblasti profesijných

charakteristik ako je napr. tímová kooperácia alebo vnímavosť/citlivosť na druhých ľudí však možno prostredníctvom cieľných tréningov na takejto zmene pracovať.

Záver

Výsledky tejto štúdie mapujú profil profesijných charakteristík študentov učiteľstva, súčasne však môžu byť aj príspevkom do diskusie o výbere uchádzačov o učiteľské štúdium resp. o učiteľské povolanie. Viacerí autori (napr. Burjan et al., 2017; Thornton et al., 2005; Symonds, 1947; Šimoník, 1994) upozorňujú na potrebu robiť kvalitný výber kandidátov pre učiteľskú profesiu. Naše výsledky tieto trendy do určitej miery podporujú. Študenti učiteľstva dosahujú uspokojivé skóre v oblasti sociálnych kompetencií, avšak nižšia miera flexibility, emočnej stability a odolnosti voči záťaži môže byť u niektorých študentov limitujúcim faktorom úspešného vykonávania učiteľskej profesie. Pozornosť preto treba venovať výberu uchádzačov nie len v rovine vedomostnej a kognitívnej, ale aj na úrovni osobnostných dispozícií pre výkon učiteľského povolania. Bežná prax vysokých škôl, ktoré na štúdium učiteľstva prijímajú uchádzačov na základe splnenia minimálnych kritérií, môže viesť k tomu, že títo do učiteľskej profesie vôbec nenastúpia alebo ju predčasne opustia (Thornton et al., 2005).

Zdroj financovania

Článok je výstupom projektu VEGA 1/0409/17 *Osobnosť a profesijné videnie učiteľov a učiteľiek vo vzťahu k riešeniu náročných situácií v školskej triede v období tranzitu do praxe.*

Referencie

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480.
- Arnup, J., & Bowles, T. (2016). Should I stay or should I go? Resilience as a protective factor for teachers' intention to leave the teaching profession. *Australian Journal of Education*, 60(3), 29–244.
- Baron-Cohen, S. (2002). The extreme male brain theory of autism. *Trends in Cognitive Sciences*, 6, 248–254.
- Burjan, V., Ftáčnik, M., Juráš, I., Vantuch, J., Višňovský, E., & Vozár, L. (2017). *Učiace sa Slovensko: Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania*. Bratislava: Ministerstvo školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. [vyhľadane na www.minedu.sk/data/files/6987_uciace_sa_slovensko.pdf]
- Centrum vedeckých a technických informácií SR (2018). Informácie o školstve: Štatistiky. [vyhľadane na www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/statistiky.html?page_id=9230]
- Cirtautienė, L. (2016). Personality traits of teachers in Lithuania: do preschool and comprehensive school educators differ? *International Journal of Psychology: Biopsychosocial Approach*, 19, 89–104. <https://doi.org/10.7220/2345-024X.19.5>

- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. New York: Academic Press.
- Corcoran, R. P., & O’Flaherty, J. (2016). Personality development during teacher preparation. *Frontiers of Psychology*, 7, 1677. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01677>
- Frey, A. (2006). Methoden und Instrumente zur Diagnose beruflicher Kompetenzen von Lehrkräften. Eine erste Standortbestimmung zu bereits publizierten Instrumenten. *Zeitschrift für Pädagogik*, 51, 30–46.
- Genc, L., Pekić, J., & Genc, A. (2014). The structure of personality of a good teacher from students perspective according to the Big-Five model. *Psihologija*, 47, 49–63. <https://doi.org/10.2298/psi1401049g>
- Göncz, L. (2017). Teacher personality: a review of psychological research and guidelines for a more comprehensive theory in educational psychology. *Open Review of Educational Research*, 4(1), 75–95. <https://doi.org/10.1080/23265507.2017.1339572>
- Greimel-Fuhrmann, B., & Schwarzl, Ch. (2009). Die Persönlichkeitsentwicklung der Studierenden im ersten Studienjahr des Masterstudiums Wirtschaftspädagogik. In: Stock, M. (ed.): *Entrepreneurship – Europa als Bildungsraum – Europäischer Qualifikationsrahmen* (s. 151–159.) Wien: Manz.
- Hogfere, V. (2016). *Human Resources Tests & Consulting*. [vyhládané na www.hogrefe-consulting.com/fileadmin/images/pdf/News/HC-Katalog-2016_FINAL_WEB.pdf]
- Horvath, M., Goodell, J. E., & Kosteas, V. D. (2018). Decisions to enter and continue in the teaching profession: Evidence from a sample of U.S. secondary STEM teacher candidates. *Teaching and Teacher Education*, 71, 57–65. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2017.12.007>
- Hoskocová, S., & Vybíralová, A. (2011). *Příručka BIP – Bochumský osobnostní dotazník*. Praha: Testcentrum.
- Hossiep, R., Paschen, M., & Džuka, J. (2007). *Bochumský inventár profesijných charakteristik osobnosti*. Praha: Testcentrum.
- Janovská, A., & Orosová, O. (2015). Osobnostné a interpersonálne faktory spokojnosti s prácou a pohody učiteľov. *Edukácia*, 1(2), 94–102.
- Jugović, I., Marušić, I., Ivanec, T. P., & Vidović Vizek, V. (2012). Motivation and personality of preservice teachers in Croatia. *Asia-Pacific Journal of Teacher Education*, 40(3), 271–287. <http://dx.doi.org/10.1080/1359866X.2012.700044>
- Juklová, K. (2013). *Začínající učitel z pohledu profesního vývoje*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Klassen, R. M., & Tze, V. M. C. (2014). Teachers’ self-efficacy, personality, and teaching effectiveness: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 12, 59–76. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2014.06.001>
- Kokkinos, C. M. (2007). Job stressors, personality and burnout in primary school teachers. *British Journal of Educational Psychology*, 77(1), 229–243.
- Kuba, J. (2014a). Konstruktová validita Bochumského osobnostního dotazníku: Motivační dimenze. *Testforum*, 4, 74–83.
- Kuba, J. (2014 b). Recenze Bochumského osobnostního dotazníku. *Testforum*, 4, 27–30.
- Kyriacou, Ch., & Kunc, R. (2007). Beginning teachers’ expectations of teaching. *Teaching and Teacher Education*, 23, 1246–1257. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.06.002>
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An introduction to the five-factor model and its applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175–215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x>

- Mücke, S., Becher, K., Felger-Pärsch, A., Heusinger, R., Wegner, B., & Schründer-Lenzen, A. (2006). Das berufsbezogene Selbstkonzept von Lehramtsstudierenden der Primarstufe – Ergebnisse einer schriftlichen Befragung im Ein-Gruppen-Pretest-Posttest-Design. In: *Qualitätssicherung und Reformansätze in der Lehrerbildung: Tagungsband zu den Tagen der Lehrerbildung 2006 an der Universität Potsdam* (s. 30–48). Potsdam: Universität Verlag.
- Popelková, M., Šišková, A., & Zaťková, M. (2010). Životná spokojnosť a vybrané osobnostné premenné učiteľov. *Psychologie a její kontexty*, 1, 15–31.
- Ripski, M. B., LoCasale-Crouch, J., & Decker, L. (2011). Pre-service teachers: Dispositional traits, emotional states, and quality of teacher-student interactions. *Teacher Education Quarterly*, 77–96.
- Rushton, S., Morgan, J., & Richard, M. (2007). Teacher's Myers-Briggs personality profiles: Identifying effective teacher personality traits. *Teaching and Teacher Education*, 4, 432–441. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2006.12.011>
- Schuh, S. C., Hernandez Bark, A. S., van Quaquebeke, N., Hossiep, R., Frieg, P., & van Dick, R. (2014). Gender differences in leadership role occupancy: The mediating role of power motivation. *Journal of Business Ethics*, 120, 363–379.
- Šimoník, O. (1994). *Začínající učitel*. Brno: Masarykova univerzita. Somerville, L. H. (2013). *Special issue on the teenage brain: Sensitivity to social evaluation. Current Directions in Psychological Science*, 22(2), 129–135.
- Symonds, P. M. (1947) Personality of the teacher. *The Journal of Educational Research*, 40(9), 652–661. <https://doi.org/10.1080/00220671.1947.10881564>
- Thornton, B., Peltier, G., & Hill, G. (2005). Do future teachers choose wisely: A study of pre-service teachers' personality preference profiles. *College Student Journal*, 39(3) 489–500.
- Vašutová, J. (2004). *Profese učitele v českém vzdělávacím kontextu*. Brno: Paido, 2004.